

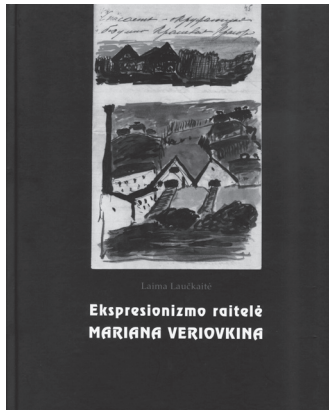

Ramutė RACHLEVIČIŪTĖ

„Lietuva tapo mano keliu į meną“¹

Laimos Laučkaitės „Ekspresionizmo raitelė Mariana Veriovkina“. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007

Galiu Jus užtikrinti, kad tokios dailėtyrinės knygos mūsų padangėje dar nebuvo. Ši mokslinė studija įtraukia, apima toks ne itin dažnas pasididžiavimo Lietuvos dailėtyra ir Lietuva apskritai jausmas, be to, dar patiri skaitymo malonumą ir knygos taip lengvai neatidėsi į šoną, nors parašyta blaiviai – su visais rimtos mokslinės monografijos požymiais (išsamiau ir precizišku moksliniu aparatu, nuorodomis, pavardžių rodyklėmis, pasižymi naudotos literatūros solidumu, originaliais šaltiniais ir t. t.). Kad knygą perskaitai vienu ypu, lemia kelios priežastys: „Jos [Marianos Veriovkinos – R. R.] gyvenimas tartum romanas, kuriame tikrovė pranoko rašytojo fantazijos ribas.“² Tačiau svarbesnis yra Laimos Laučkaitės gebėjimas tą „gyvenimą tartum romaną“ pateikti patraukliai: aprašyti, narplioti ir vy-

noti patrauklų naratyvą, leidžiant mėgautis sklandžia kalba ir kt. puikaus teksto malonumais. Gerai rašo Laima Laučkaitė (pavyzdžiui, paveikslų analizėje sutinkame – „baugiai keistos erdvės rakursą“³, „žirgluojančio silueto ritmą“⁴ ir kt.), bet Mariana laiškuose vaizdingumu jai nenusileidžia, kad ir: „Sutemo ne kaip naktį, o kaip karste.“⁵ Dailėtyrininkė rašo patraukliai, o dar ir puiki redaktorė Laima Patriubavičienė teksto tikrai nepagadina (išvydusi jos pavardę žinau, kad smaguriški kalbos dalykai bus išsryškinti).

„Kartu monografijoje bandyta išlaikyti atstumą ir žvelgti į asmenybę kritiškai, nepasiduoti jos žavesiui ar emocijoms.“⁶ Sakyčiau žavesiui pasiduota, jis mums perduotas, bet be padarinių. Net ir moteriško solidarumo esama nemažai, užuojautos savo herojei, tačiau

profesinis reiklumas, budrumas niekada neužsnūsta ir tyrinėtoja negailestingai įvertina, apibendrina herojės dailininkės kūrybą: „Tas nemeistriškumas, nemokšiškas, nerangumas liko jos kūrybos žyme <...>“⁷

Kaip žinoma, dailėtyrininkė Laima Laučkaitė ne tik darbšti, produktyvi ir kūrybinga, bet dar ir po laimingą žvaigždę gimusi. Ji žino, kur jai apsigyventi, kur profesiniu atžvilgiu bus jai naudingiausia, kur sodybą įsigyti ir panašiai. Tai mums jau atsiskleidžia kaip tik iš pirmojo knygos sakinio: „Dailės istorikai nepasirenka savo tyrinėjimo objektų ar kūrėjų, jie susiranda mus patys.“ Tyrinėjimo objektas Mariana Veriovkina (Marianne von Werefkin, 1860–1938) pati „susirado“ Laimą Laučkaitę. Rusų dvarininkų Veriovkinų numylėtas Vyžuonėlių dvaras vos per keletos kilometrų nuo Laučkaitės namų, sodybos Utenoje. Tikram menininkui, mokslininkui nei gyvenamoji vieta, nei kitos išorinės priežastys – ne kliūtis. Laima kažkada parašė puikų straipsnį „Kultūros baruose“ apie provinciją, kuri gyvena mummyse, o ne tą, kurią galima topografiškai įvardyti, žemėlapyje pirštu bakstelėti. Tyrinėtoja yra pora dešimtmečių gyvenusi Utenoje, darbuosi kraštotyros muziejuje... Kitam būtų prapultis, o Laimai, rimtai mokslininkei ir valingai savo laiko šeimininkei, ir tai išėjo į naudą. Ir dar kaip.

Be to, kad apsigyveno Utenoje, ir Vilniuje, Martyno Mažvydo nacionalinės bibliotekos Retų rankraščių skyriuje, ji aptiko epistolinių menininkės palikimą – laiškų originalus. Apie penki šimtai laiškų ne tik pačios Marianos, bet ir kitų Vakarų Europos modernizmo garsenybių!

Šią knygą Laima Laučkaitė rašė beveik 2 dešimtmečius, ne tik nuolat rinkdama ir pildydama medžiagą, skelbdama ir mokslinius straipsnius, bet dar savaip interpretuodama. 1991–1992 metų sandūros pusmetį Laima Laučkaitė Miunchene studijavo Veriovkinos aplinką, muziejus, literatūrą. Ne kartą buvo

nuvykusi į Askoną (Šveicarijoje), darbuosi jos moderniojo meno muziejuje, kur saugomas Veriovkinos kūrybinis palikimas.

Sunku recenzuoti tokią puikią knygą, kai pati tyrinėtoja suvokia studijos privalumus ir vis užbėga mums už akių. Tad belieka dažniau cituoti dailėtyrininkę – negi imsi ir atpasakosi tas pačias mintis savais žodžiais.

„Ši knyga nėra įprasta mūsų dailėtyrinėje literatūroje. Ji skirta dailininkei, kuri į Lietuvos dailės lauką pateko kaip marginali figūra, priklausanti ir rusų, ir vokiečių, ir šveicarų dailės teritorijoms. Tad ji yra tarpinė, jungiamoji grandis tarp skirtingos meninės aplinkos, skirtingų nelietuviško meno kontekstų, kuriuos siekta pristatyti šioje knygoje.“⁸ Ji priklauso rusų diasporai Vakaruose, tačiau jos emigracija buvo ne priverstinė, politinė, <...> o laisvai, sąmoningai pasirinkta.“ Sakyčiau, iš knygos paaiškėja, kad emigracija buvo priverstinė, nors ją lėmė moralinės, o ne politinės priežastys. Turiu omenyje tą komplikotą gyvenimą trikampyje, vėliau ir keturkampyje.

Garsiųjų Veriovkinų išvardijimas vardų rodyklėje sudaro gerą puslapį, juk ten visi Marianos brolių vaikai ir vaikaičiai, ir pusbroliai. Tuo Lietuvai geriau, kad su carinės Rusijos laikų Veriovkinais mums tikrai pasisekė. 1879 metais šeima įsigijo Vyžuonėlių dvarą. „<...> atvykę į Blagodat’ beveik kaip priešai, dabar mes čia ne tik ne svetimi, bet artimesni už kai kuriuos nuo seno gyvenančius ponus.“ Rusų dvarininkai jautėsi Lietuvoje, prie Utenos savi, ir net savesni už kai kuriuos Lietuvos ponus. Lenkų dvarininkai susilaukė Marianos Veriovkinos kritikos ir ji bodėjosi lenkišku charakteriu, perdėtu galantiškumu, dirbtiniu mandagumu, kurį vadino „veržiančiu korsetu“, ir dvarininkų šykštumu, taupumu.⁹

Marianos tėvas Vladimiras Veriovkinas buvo kariškis, Vilniaus karinės apygardos viršininkas, vėliau – Petropavlovsko tvirtovės komendantas. Jos motina Jelizaveta Da-

ragan – vaikų rašytoja, pedagogė, vadovėlių ir didaktinių knygelių autorė, konsultavo caro šeimyną dėl vaikų auklėjimo ir vėliau tapo dvaro freilina. Ir dar herojės mama turėjo aistrą tapybai, ir tik ištekėjusi atsidėjo šeimai. O Marianos brolis – „paskutinis prieškarinio Kauno komendantas“ – gubernatorius, kurio blogu juo nemini“.

Laima Laučkaitė žino ne tik savo kaip tyrinėtojos darbo privalumus, bet ir visus pavojus, pavyzdžiui, kurie ištinca biografinio žanro tyrinėtojus. „O dar dažniau jie „sudabartina“ savo herojus, praeities personažams priskiria šiuolaikinio žmogaus mentalitetą, mąstymo būdą, elgsenos motyvaciją, paverčia juos neistoriniais asmenimis.“¹⁰ Suvokdama tyrinėtoja pavojų išvengia ir tai padėjo, kaip numanė ir pati autorė, pagrindinis šaltinis – Marianos Veriovkinos laiškais pagrįsta knyga. „Laiškai yra specifinis žanras, asmeniškasis ir kartu dokumentinis laikmečio liudijimas. Viena vertus, jų turinys yra šališkasis, subjektyvus, kita vertus, jie fikuoja objektyvius įvykius, kurie ilgainiui pasimiršta, išsitrina iš atminties, ir autentiškai atspindi jausmus, mintis, santykius, kurių vertinimai ilgainiui stipriai keičiasi.“¹¹ Tai leido menininkės jaunystės laikotarpi „restauruoti“ pagal jos laiškus tėvui Vladimirui Veriovkiniui, o brandųjį periodą pagal laiškus artimiausiam draugui, menininkui, Vasilijaus Kandinskio bičiuliui ir bendražiogui – Aleksejui Javlenskikiui. Tik Vakarų Europos modernizmo dailės, ekspresionizmo istorijose galvon įsikirtas „von“ – Aleksejus von Javlenskis. Laima Laučkaitė jį pašalina, ir tuo nė kiek neabejoji, bet kodėl – apie tai neužsimena.

Knygoje keli skyriai skirti lituanistiniam diskursui – dailininkės jaunystei, rusų dvarininkijai Lietuvoje, Veriovkinos sugrįžimams namo į Vyžuonėlių dvarą prie Utenos. Lituanistinis aspektas ir yra esminis studijos įnašas į dailininkės Marianos Veriovkinos palikimo tyrinėjimus. Tai, kad jaunystę Mariana Veriovkina praleido daugiataučiam Vilniuje,

kurio etniškai mišrią, nevienalytę atmosferą formavo žydai, lenkai, baltarusiai, rusai, lietuviai, skirtingų konfesijų – judėjų, katalikų, stačiatikių, evangelikų – atstovai, tai daug prisidėjo prie jos provokarietiško mentaliteto formavimosi, tokią išvadą daro Laima Laučkaitė. Išlikęs rankraštis atskleidžia dailininkės paskaitos Vilniuje turinį. Vilniaus meninė publika pirmąkart iš Veriovkinos išgirdo Picasso, Matisseo, Kandinskio, Schönbergo vardus. „Taigi gindama radikalius ir pagrįstus abstrakcijos ieškojimus, savo kūryboje ji neperžengė abstrakcijos ribos ir liko figūrinio meno rėmuose, įsitikinusi, kad realybės formas reikia naudoti, tačiau būtina pajungti jas grynosios formos poreikiams.“¹² Žinoma, didžiausias nuostolis yra tai, kad Marianos Veriovkinos paskaita, kaip ir kiti jos tekstai liko rankraščiuose. „Tačiau Veriovkina padarė esminę klaidą – neskleidė ir nepublikavo tų teiginių viešai ir taip eliminavo save iš viešosios modernizmo pažiūrų erdvės, o kartu – iš meno teorijos diskurso.“¹³

Rašydama studiją Laima Laučkaitė žinojo, koks tyrimo metodas jai būtų parankiausias ir derino epistolinio nagrinėjimo, dailėtyrinės analizės ir prosopografinio tyrimo jungtis. Socialinių ir politinių mokslų istorikų naudojamas prosopografinis tyrimas <...> per biografinius epizodus, nuotrupas siekia atskleisti platesnį istorinio periodo vaizdą.“¹⁴

Mariana kalbėjo ir rašė prancūziškai, vokiškai, angliškai. Vėliau dar ir itališkai. 1902 m. ji pradėjo rašyti kūrinių prancūziškai „Laiškai nepažįstamajam“ („Lettre a un inconnu“) ir jo rašymas užsitęsė ketverius metus. „Tai dienoraštis ir mėginimas išbristi iš krizės, susitvarkyti su nauja situacija <...>.“¹⁵

Įžvalgiai dvarininkė Mariana dar 1910 metais rašė apie Rusiją, o ar pasikeitė kas nors ir šiandieną? „Puiki, nepaprastai puiki Rusija, bet gyventi joje bjauru ir rusų žmonės baisūs! O mums dar baisesnė, nes ne svetimi, idiferentiški, o mūsų kraujo broliai, kuriuos

sutrikę jausmai vis dėlto myli, nes supranta ir gailisi. Čia negali būti pakraštyje, bet negali būti ir savimi.⁴⁵

Neabejotinai lietuviški motyvai širdį suvirpina: „Policijos postas Vilniuje“, „Šv. Onos bažnyčia Vilniuje“ ir kt.

Puikus Andriaus Surgailio knygos maketas, kai dviejų bendraminčių – studijos autorės ir dizainerio – išsėdėta, išdiskutuota. Todėl neatsitiktinai, jei reprodukcija didelė – aišku kodėl, jei maža – irgi. Graži palyginamoji iliustracinė medžiaga, fotografijos.

Žinant, kad Laima Laučkaitė mums parodė daugiataučio Vilniaus visuminį vaizdą (o iki jos mes to neturėjome) bei žinant, kokia ji jautri, tolerantiška įvairiaučiams kūrėjams ir kiek ištraukė nežinomų Vilniaus kūrėjų pavardžių, taipogi kokia ji pedantiška, kruopšti, tai pasitaikiusius riktus įvardijant dailininkų priklausomybę vienai ar kitai kultūrai aš priskiriu Laimos Laučkaitės kritikai, o jos kolegijų – Kultūros, meno ir filosofijos instituto pulkelio, recenzentų domėn. Tiek daug žmonių (berods 6) skaitė rankraštį iki pasirodant ir niekas nepastebėjo tokių žinotinų dalykų?! Mančiau, kad tokiu atveju rankraščio recenzentai turi irgi prisiimti atsakomybę tegu ir už smulkius riktus, kad norvegas Edvardas Munchas – pavirto švedu (p. 143), šveicarų pasididžiavimas Arnoldas Böcklinas (p. 63, 215) ir austrų kompozitorius

Schönbergas (109 p. – tiesa, 114 p. jis vėl tapo austru) – vokiečiais.

Marianos Veriovkinos gyvenimo partirtyje kryžiuosį Rytų ir Vakarų Europą, lietuviška kūrybos ikonografija ir tekstai, atskleidžiantys Kauno bei Lietuvos provincijos dvaro kasdienybę menininkės akimis. Laima Laučkaitė rašo, kad: „Nėra lengva ir gal neprasminga vienareikšmiškai nustatyti, kokios šalies dailei priklauso Veriovkinos kūryba, joje rasime ir rusiškų, ir vokiškų, ir prancūziškų, ir šveicariškų, ir lietuviškų bruožų, įtakų, motyvų.“⁴⁶ Arba, „Nacionaliniu požiūriu Veriovkina buvo daugiabriaunė asmenybė: rusų kilmės dailininkė, išaugusi Lietuvoje, propagavusi prancūzų tapybos pasiekimus, kūrusi ir išgarsėjusi Vokietijoje.“⁴⁷

Tyrinėtoja pati klausia: „Ar prasminga Lietuvoje tyrinėti rusų dailininkės kūrybinę biografiją?“⁴⁸ Ar verta rašyti dar vieną knygą apie dailininkę, kai tokios knygos pasirodė Vakaruose? Taip, atsako pati tyrinėtoja („dėmesys nukreiptas į tai, kas Vakarų dailėtyroje nežinoma ar koreaguotina. Šie papildymai bei polemika dygsniuojami per visą monografiją“⁴⁹). Tuo neabejojame ir mes. Ši knyga tikrai įrodė, kad nuo *dabar* Marianos Veriovkinos kūryba neginčytinai priklauso ir mūsų kultūrai. Ir jeigu norėsime, pasistengsime, tai priklausys ne tik dailėtyrininkams, bet ir itin gausiam skaitytojų būriui.

Nuorodos

1. Laučkaitė L. *Ekspresionizmo raitelė Marianna Veriovkina*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 41.
2. Ten pat, p. 11.
3. Ten pat, p. 154.
4. Ten pat, p. 163.
5. Ten pat, p. 35.
6. Ten pat, p. 14.
7. Ten pat, p. 103.
8. Ten pat, p. 10.

9. Ten pat, p. 32.
10. Ten pat, p. 13.
11. Ten pat, p. 14.
12. Ten pat, p. 151.
13. Ten pat, p. 192.
14. Ten pat, p. 15.
15. Ten pat, p. 131.
16. Ten pat, p. 193–194.
17. Ten pat, p. 10.
18. Ten pat, p. 14.
19. Ten pat, p. 15.